

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Χ. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Ἡ δεξιῶσις παρ' ἀρχαίους Ἑλλησιν. (Πρωτό-
τυπος μονογραφία μετὰ προλόγου εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν). Ἀθῆναι 1960.

Ἐο συγγραφεὺς τῆς ἀνωτέρω καταγραφείσης ἐργασίας εἶναι λίαν εὐφύμως γνω-
στός ἐν τῷ κόσμῳ τῶν διανοουμένων τῆς χώρας. Ὁ κ. Παπαθανασίου, φιλόλογος, ὑπὴρ-
ρέτησεν ἐν τῇ μέσῃ παιδείᾳ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὡς σχολάρχης, καθηγητὴς γυμνασίου καὶ
γυμνασιάρχης. Συνέγραψε πολλάς ἀξιολόγους ἐργασίας ἀναφερομένας εἰς τὴν ἱστορίαν
καὶ τὴν σημασίαν τοῦ Τροφωνείου μαντείου, εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ γραφὴν τῶν Ἑλλή-
νων, εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀγνώστου Στρατιώτου καὶ εἰς ἄλλα θέματα φιλολογικοῦ, ἀρχαιο-
λογικοῦ, λαογραφικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος, αἵτινες εὐμένεστατα ἐκρίθησαν
ὑπὸ τῶν λογίων τῆς χώρας ¹.

Ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐργασίᾳ αὐτοῦ ἐφέλκεται τὴν προσοχὴν ἡμῶν ὁ φιλόπατρις καὶ
ἀρχαιομαθέστατος συγγραφεὺς εὐθύς ἀμέσως διὰ τοῦ ἐν ἀρχαίῳ ἑλληνικῷ λόγῳ συντε-
ταγμένου προλόγου αὐτοῦ, ἐν ᾧ δεόντως ἐξαίρει τὴν ἀναμφήριστον ἀλήθειαν τῆς ἀμι-
γούς τε καὶ ἀμέσου, ἀκιβδήλου τε καὶ ἀριδήλου προελεύσεως ἡμῶν τῶν νεωτέρων Ἑλ-
λήνων ἐκ τῶν ἀρχαίων. Βαθέως ὁ συγγραφεὺς συνεχόμενος ὑπὸ καθαρᾶς καὶ ἀγνῆς
ἐφέσεως πρὸς ἐναργίῃ ἐν πάσῃ περιοχῇ τοῦ βίου ἀνάδειξιν τῆς ἀδιασπάστου ἐνότητος
τῆς φυλῆς ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον ἐπελήφθη τῆς ἐρεύνης τῆς
«δεξιώσεως» παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν, ἧς τὸν τύπον καὶ τὸν χαρακτῆρα ἐκτενῶς
ἐρμηνεύει τις καὶ διασαφεῖ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τοὺς τρόπους κυρίως καὶ τὰ ἔθιμα τῆς
ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων γινομένης «δεξιώσεως». Μετὰ πολλῆς σεμνότητος καὶ
μετριοφροσύνης ἐπάγεται ὁ συγγραφεὺς τὸν λόγον τῆς περὶ τοιαῦτα θέματα ἀπασχο-
λήσεως αὐτοῦ: «. . . ἄτε τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι φιληδούντες καὶ εὐ εἰδότες καὶ τοῦ
πλοσίου τὸ τάλαντον καὶ τῆς χήρας τὸν ὄβολον τάχ' ἂν ἴσως εἶναι τῇ ἐπιστήμῃ ἀσπά-
σια καὶ δὴ ἀμωσγέπως τοῦτον ἐκείνου πλεῖν».

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ποιεῖται λόγον ὁ κ. Παπαθανασίου
περὶ τῆς ἐτυμολογικῆς σχέσεως καὶ προελεύσεως τῆς λέξεως: «δεξιῶσις» ². Δηλοῦται δι'
αὐτῆς ἡ ἔκτασις τῆς δεξιᾶς χειρός, ὁ χαιρετισμός, ἡ ὑποδοχή. Πρὸς διασάφησιν τοῦ
πράγματος ἐπάγεται ὁ συγγραφεὺς ὠραία χωρία ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμμα-
τείας. Ἐν συνδυασμῷ πρὸς ταῦτα καὶ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πορίσματα τῆς ἀνατομι-
κῆς ἐρεύνης τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ἃ οὐδεμία διαφορὰ ὀστεολογικοῦ ἢ μυϊκοῦ χαρακτῆρος
ὑπάρχει μετὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς χειρός, ἐκφέρει ὁ κ. Παπαθανασίου τὴν γνώ-
μην, ὅτι διὰ τῆς δεούσης ἐκάστοτε γυμναστικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός δύ-
ναται τὸ σῶμα, ὅπως κανονικώτερον καὶ μετὰ μείζονος συμμετρίας καὶ χάριτος ἀνα-
πτύσσεται καὶ λειτουργεῖ.

Ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ ποιεῖται λόγον ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς ἀξίας τῆς ἀρι-
στερᾶς χειρός ἐν τῇ μουσικῇ, ἧς ἡ σπουδὴ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπετέλει τὸ ἀσφαλέστε-
ρον μέσον πρὸς ἐγχείραξιν ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς
ἀρετῆς καὶ πρὸς ἀνάτασιν τοῦ πνεύματος πρὸς τὰς ὕψηλάς καὶ καθαρωτάτας σφαίρας
τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς σειρὰν ὀργάνων ἐγχόρδων τε καὶ πνευστῶν, αἵτινα
τίθενται εἰς κραδασμὸν πρὸς δημιουργίαν παντοειδῶν μελωδιῶν διὰ τῶν δακτύλων οὐ-
μόνον τῆς δεξιᾶς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρός. Χειρουργοί, γλύπται, χαράκται, χρυ-
σοχοῖοι ποιοῦνται εὐρείαν χρῆσιν τῆς ἀριστερᾶς χειρός.

Ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ παρέχεται ὁ ὀρισμὸς τῆς «δεξιώσεως» δηλοῦσης σύναψιν
τῶν δεξιῶν χειρῶν ἐπὶ τῷ σκοπῷ φιλόφρονος καὶ ἐγκαρδίου ὑποδοχῆς.

1. Πρβλ. κυρίως Σ. Μ ε λ ἄ, «Ὁ ἀγνώστος» ἐν τῇ ἐφημερίδι: «Ἐστία», ἀριθ. φύλλ.
22942 τῆς 24 · 5 - 1957, σ. 1.

2. Πρβλ. Σ. Μ ε λ ἄ, «Δεξιῶσις» αὐτ., ἀριθ. φύλλ. 23777 τῆς 19 · 2 - 1960, σ. 1'
«Οἱ ζερβοί» αὐτ., ἀριθ. φύλλ. 23783 τῆς 26 · 2 - 1960, σ. 1.

Ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς «δεξιώσεως», ὅφ' ὄν αὕτη τύπον ὑπάρχει ἐν τῷ συγχρόνῳ βίῳ.

Ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ ἐρευνᾶται ἡ ὑπόθεσις τῆς φιλοξενίας, ὡς αὕτη ἐμφανίζεται ἡμῖν ἐν τοῖς ἔπεισι τοῦ Ὀμήρου. Ὁ συγγραφεὺς ἐπάγεται πρὸς διασάφησιν τοῦ θέματος αὐτοῦ πλεῖστα οἰκεία χωρία ἐκ τῶν ἐπῶν τούτων καὶ ἀναλύει καὶ ἐρμηνεύει ταῦτα μετὰ πολλῆς φιλολογικῆς εὐρυμαθείας καὶ σπανίου λεκτικῆς κάλλους.

Ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ποιεῖται λόγον ὁ κ. Παπαθανασίου περὶ τῶν συμποσίων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀποτελούντων συνεστίασιν καὶ εὐωχίαν ἐν συνδυασμῶ πρὸς οἰνοποσίαν. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλληνσι σκοπὸς τῶν συμποσίων ἦτο οὐχὶ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ οἴνου μέχρι κραιπάλης, ἀλλ' ἡ διὰ λόγων κυρίως ὁμιλία καὶ συναναστροφή, ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ὕψωσις τῶν μετεχόντων τῆς εὐωχίας. Πάντα ταῦτα ἐκτίθεται ἡμῖν ὁ κ. Παπαθανασίου δι' ὠραιότητου ἐν τῇ ἀπλότῃ αὐτοῦ ὕφους καὶ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς πληθῆος χωρίων εἰλημμένων κυρίως ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ὀμήρου.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο συμπληροῦται λίαν ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ ἀκολουθοῦντος ἐβδόμου κεφαλαίου, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῶν συγχρόνων συμποσίων. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὀρθοῦται σεμνοπρεπῶς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου ὁ ὠραῖος τὴν ψυχὴν καὶ ἀγνὸς τὸν λογισμὸν, μεστὸς δὲ φιλοπάτριδος νοσταλγίας «Ῥουμελιώτης» ἐπιστήμων καὶ λόγιος. Ὠραῖαι εἰκόνες συγχρόνων συμποσίων διαπτύσσονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, ἅς διακοσμοῦσι στίχοι τῆς δημοτικῆς ἡμῶν ποιήσεως μεστοὶ ἀρώματος πλουσίως ἀναδιδομένου ἐκ τῶν χλοερῶν καὶ πολυανθέων κλιτύων τοῦ Τυμφρηστοῦ καὶ τοῦ Παρασσοῦ. Τὰς εἰκόνας ταύτας ἄγει ὁ συγγραφεὺς διὰ καταλλήλου ἐρμηνείας εἰς συνδυασμὸν μεθ' ὁμοιογενῶν εἰκόνων ἀρχαίων συμποσίων πρὸς ἐναργῆ οὔτω δῆλωσιν τῆς ἀδιαταράκτου ἐνότητος τῶν λαογραφικῶν ἐθίμων τῆς φυλῆς ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον.

Ἐν τῷ ὄγδῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ τῆς «δεξιώσεως» ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τέχνῃ. Διὰ τοῦ ὄρου τούτου προσδιορίζονται συνήθως ἐν τῇ τέχνῃ παραστάσεις ἐπιτυμβίων στηλῶν ἢ ἀγγείων. Ἐν αὐταῖς διάφορα πρόσωπα δίδουσιν ἀλλήλοισ τὰς δεξιὰς αὐτῶν. Πρόκειται περὶ ἀποχαιρετισμοῦ τῶν ζώντων ἀπὸ τοῦ ἀποθνήσκοντος συγγενοῦς ἢ φίλου ἢ περὶ συναντήσεως δύο νεκρῶν ἐν τῷ ᾄδῃ. Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ περιγράφεται καὶ δεόντως ἐξαίρεται τῶν ἐπιτυμβίων ἀναγλύφων παραστάσεων ἡ σεμνὴ καὶ ἀβρὰ ἀπαλότης, ἡ γλυκεῖα περιπάθεια καὶ ἡ ψυχικὴ ἰσορροπία, ἡ γαλήνη καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια. Ὁ ἥρεμος τρόπος τῆς ἐκδηλώσεως τῆς θλίψεως καὶ τοῦ πένθους ἀποτελεῖ τὸν κύριον χαρακτηριστὴρα τῶν ἐπιτυμβίων παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀναγλύφων παραστάσεων. Ὁ συγγραφεὺς ἐρμηνεύει ἐνταῦθα μετὰ πολλῆς ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας διαφόρους τοιαύτας ἀρχαιολογικὰς παραστάσεις, ἐφ' ὧν ἠπίως δηλοῦται ἡ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας συνδέουσα ἀγάπη καὶ ἡ παγερά παραλλήλως σκληρότης τῆς μοίρας, ἥτις χωρίζει ταῦτα ἀλλήλων διὰ παντός. Ὀλόκληρον τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας πληροῖ τὸν ἀναγνώστην συναισθημάτων φιλοστοργίας καὶ εὐπαθοῦς μελαγχολίας.

Ἐν τοῖς ἀκολουθοῦσι κεφαλαίοις γίνεται λόγος περὶ τῆς «δεξιώσεως» ὡς χαιρετισμοῦ, ὑποσχέσεως, ὄρκου καὶ ἠθικοῦ δεικτοῦ παρ' Ὀμήρῳ καὶ ἄλλοις συγγραφεῦσιν. Τὸ τελευταῖον κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὴν «δεξιῶσιν» καὶ τοὺς ἀγράφους νόμους, εἰς τὴν αἰδῶ καὶ τὴν αἰσχύνῃν ὡς σπουδαῖα κεφάλαια τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐργασία τοῦ γυμνασιάρχου κ. Παπαθανασίου ἐδραιοῦται σταθερῶς ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων. Τὸ πανάρχαιον ἔθος τῆς χειραψίας ἐρευνᾷ ὁ συγγραφεὺς μετὰ πολλῆς φιλολογικῆς ἐμβριθείας καὶ ἀξιεπαίνου ἐπιστημονικῆς εὐσυνειδησίας χωρῶν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων διὰ μέσου τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Πλουτάρχου. Πρόκειται περὶ πρωτοτύπου μονογραφίας, ἥτις ἐν τῇ περιοχῇ τῶν κλασσικῶν γραμμάτων θὰ κατέχη πάντοτε ἀξιόλογον θέσιν.

Κατακλείων νῦν τὴν σύντομον ταύτην ἀνάλυσιν τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Παπαθανασίου ἀνακαλῶ εἰς τὴν νοσταλγὸν μνήμην τὰ ὥραϊα ἔτη τῆς μαθητείας μου ἐν τῷ ἑλληνικῷ σχολεῖῳ Καρπενησίου. Νεαρὸς καὶ ἐνθουσιώδης σχολάρχης τότε ὁ κ. Παπαθανασίου ἦγεν ἡμᾶς, μικροὺς μαθητάς, εἰς τὰ εὐανθῆ καὶ πολυθέλητρα πεδία τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δαιμονίως ποτὲ ἀποκρυσταλλωθέντος διὰ τῆς θείας γλώσσης τῶν Ὀλυμπίων ἐν ἔργοις ἀπαραμίλλου καὶ ἀφθίτου κάλλους, ὧν προσιώτερα ἦσαν ἡμῖν τότε τὰ «Ἑλληνικά» καὶ ἡ «Κύρου Ἀνάβασις» τοῦ Ξενοφώντος. Ἐν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ μου βίῳ μετ' ἰδιαιτέρας τινὸς χαρᾶς ἀσχολοῦμαι ἐκάστοτε περὶ τὴν μελέτην καὶ σπουδὴν τοῦ εὐρημονεστάτου τούτου Ἀθηναίου ἱστορικοῦ, τότε ὁμολογητέον, ὅτι τοῦτο ὀφείλω κατὰ μέγα μέρος τῷ προσφιλεστάτῳ διδασκάλῳ κ. Παπαθανασίῳ, δοκιμωτάτῳ φιλόλογῳ καὶ παιδαγωγῷ, ἔμπλεω δὲ συναισθημάτων ἀγνῆς φιλοπατρίας καὶ ἐνθουσιώδει κήρυκι σεμνῶν ἰδεῶν ἑλληνικῆς εὐπρεπείας καὶ ἀρετῆς.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩ. ΜΕΡΕΝΤΙΤΗΣ

* *

ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ Β. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ: *Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας*, Ἀλήται 1960, σελ. 464.

Εἰς τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τὸ ὄνομα τῆς Μακεδονίας ἐμφανίζεται συνηρημένον μάλιστα μετὰ τοῦ ὀνόματος δύο ἀνδρῶν. Ὁ μὲν τούτων, Φίλιππος ὁ Ἀμύντου Β', κατορθώσας ὅπως κατὰ τὸ ἐν Κορίνθῳ συνέδριον τοῦ 337 π. Χ. ἀναγορευθῆ ἀρχιστράτηγος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀναλάβῃ ὡς ἄλλος Ἀγαμέμνων πόλεμον κατὰ τῶν Ἀσιατῶν, φέρεται ἔκτοτε εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς Φίλιππος ὁ Μακεδῶν. Ὁ ἕτερος ἦτο ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ὁ διὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ ἐπικαλούμενος Μέγας μᾶλλον ἢ Μακεδῶν. Μῆρος ὅμως ἐκ τῆς ἀκτινοβολίας τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς τούτου διαχέεται ἐπὶ τῆς Μακεδονίας καὶ δημιουργεῖ οὕτω ἱστορικά διαφέροντα.

Εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν τὸ ὄνομα τῆς Μακεδονίας εἶναι μάλιστα γνωστὸν ἀπὸ τῆς συνάψεως αὐτοῦ πρὸς ζητήματα ἐθνολογικὰ καὶ ἄλλα συναφῆ, τὰ ὁποῖα, ἔνεκα τῆς φύσεως αὐτῶν, ἔχουσιν ἀνάγκην ἱστορικῆς ἀναδρομῆς εἰς ὅσον τὸ δυνατὸν ἀπωτέρους χρόνους, ὀξυδερκοὺς ἐρεύνης καὶ λεπτολόγου ἀναλύσεως ὄλων τῶν εὐρημάτων, τῶν συμβαλλομένων εἰς τὴν λύσιν ἢ τὴν προαγωγὴν τῶν ἀνωτέρω ζητημάτων.

Εἰς τοιαύτην ἱστορικὴν ἀναδρομὴν καὶ ἔρευναν καὶ ἀνάλυσιν ἀποβλέπει καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας» καθηγητῆς κ. Δασκαλάκης, τοῦ ὁποῦ το ὄλον ἔργον εἶναι διηρημένον εἰς πέντε μέρη. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν (σ. 17—99) ἀναφέρεται εἰς τὴν καταγωγὴν τῶν Μακεδόνων. Ἐν τούτῳ, μετὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὀρίων τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας καὶ τὴν διαίρεσιν αὐτῆς εἰς περιοχάς, καθοριζομένας μᾶλλον ἀπὸ τῶν ὀρέων καὶ τῶν ποταμῶν, ὁ σ. συνάγει, ὅτι «εἰς πάσας τὰς περιοχὰς ταύτας κατῴκησαν ἀπ' ἀρχῆς τὰ ἀπὸ βορρᾶ κατελθόντα ἑλληνικὰ φύλα τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Δωριέων». Ἀπὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν δὲ καὶ ἱστορικῶν ἐνδείξεων συνάγει περαιτέρω, ὅτι ὁ προϊστορικὸς ἢ Πελασγικὸς πληθυσμὸς, τὸν ὁποῖον εἶρον οἱ Δωριεῖς, ὅτε ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς ἐντὸς τῶν περιοχῶν τοῦ ἀρχεγόνου Μακεδονικοῦ κράτους τῶν Αἰγῶν, ἦτο ἀραιότερος τοῦ προϊστορικοῦ ἢ Πελασγικοῦ πληθυσμοῦ, τὸν ὁποῖον εἶρον οἱ ὀμόφυλοὶ τῶν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι.

Ἄλλοι Δωριεῖς, κατελθόντες πρὸς νότον, ἀνemiχθῆσαν μετ' ἄλλων προελληνικῶν καὶ ἑλληνικῶν φύλων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ποικίλων ὄρων προήχθησαν εἰς πολιτισμὸν. Οἱ ἐν Μακεδονίᾳ ὅμως ἐγκατεστημένοι, χωριζόμενοι ἀπ' ἐκείνων διὰ τοῦ Ὀλύμπου, τῆς